

ERAT-76.1.11577

Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehituskomitee

KULTUURIMÄLESTISTE

RIIKLIK PROJEKTEERIMISE INSTITUUT

Objekt: Harju rajoon, Raudoja kõrts

MUINSUSKAITSEINSPEKTSIOONI
ARHIIV
Nr. A-1327A

Sifr. nr.: III-84192

Tellija: Aegviidu Metsamajand

Teostaja: _____

HARJU RAJ. RAUDOJA KÕRTS

PLM

KÕIDE II

AJALOOLINE ÜLEVAADE

Direktor _____

Peainsener _____

Osakonna juhataja _____

Osakonna peaarhitekt _____

A. Kann

Projekti peainsener _____

J. Treikelder

Peaspetsialist _____

E. Kangilaski

Tallinn 19 85

PLM koosseis:

Köide I - Ülesmõõtmine

Köide II - Ajalooline ülevaade

Allkirjade leht

Nimi	Amet	Allkiri	Märkused
Maia Ernesaks	van. etnograaf		autor
Epp Kangilaski	peaspetsialist	<i>E. Kangilaski</i>	
Ants Hein	gr. juht	<i>Ants Hein</i>	

Kõite sisukord:

Sissejuhatus

I Kõrtsi arhitektuuriajalooline kujunemislugu

II Ehituskirjeldus

Kokkuvõte

Kasutatud arhiivimaterjalid ja kirjandus

Fotode nimekiri

Fotod 1-15

Sissejuhatus

Raudoja korts asub Harjumaa lõunaosas Harju rajoonis Piibe maantee ääres (vana Tartu mnt., Tallinn-Järva-Jaani-Tartu) 45 km kaugusel Tallinnast. Mainitud korts on ainus säilinud (kahjuks praegu varemetes) maanteekorts teelõigul Jägala sillast Käraveteni. Raudoja kortsihoone kuulub riikliku kaitse alla vabariikliku tähtsusega arhitektuurimälestisena (kaitsenimestikus nr.254).¹

Hoone on tüübilt kahe talliga maanteekorts, ehitatud suhteliselt hilisel perioodil 19.sajandi II poolel. Ehitismälestisena esindab ta huvitava arengulooga hoonetüüpi Eesti maa-arhitektuuris. Nimetatud hooneliigi ilmet kujundasid ühelt poolt mõisaarhitektuur, teiselt taluehitised. Lisaks hoone arhitektuuriajaloolisele väärtusele, etendab siin tähtsat osa suurepärase looduslik asend. Korts asub omapärase looduse ja hõreda asustusega Kõrvemaa maastikukaitsealal. Siinses piirkonnas vahelduvad metsad maaliliste jõeäärsete lagendikega. Maantee ääres loekleb Raudoja nime kandev Soodla lisajõgi, kortsist veidi kaugemale jäävad allikad. Paikond on kultuurilooliselt tuntuks saanud Kalevipojaga seotud kohamuistendite kaudu ("Raudoja nõianeitsi tahab Kalevipoega uputada").²

---

¹ vt. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1973.a. 1.aug. määrus nr. 346 "Kultuurimälestiste kaitse korraldamise kohta Eesti NSV-s" ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 1974, nr.1, art.1.

² vt. Laugaste, E., Normann, E. Muistendid Kalevipojast, Tallinn 1959, lk.92-93.

Käesolevas töös vaadeldakse Raudoja kõrtsi kujunemislugu Eesti maakõrtside üldise arenguloo taustal, fikseeritakse kõrtsi arhitektuuriline ilme, praegune ehitustehniline seisukord.

Ülevaate kirjutamisel olid aluseks arhiividokumendid, publitseeritud allikad, varasema ülevaatusmaterjalid ning kohapealsed vaatlused.

I Kõrtsi arhitektuuriajalooline kujunemislugu

Esimesed ürikulised teated Eesti ala maamõrtsidest pärinevad 15. sajandist. Kõrtsihoonete arhitektuurse ilme ja sisustuse kohta saame andmeid aga alles 17. sajandi viimase veerandi redutseeritud mõisate inventaariumidest. Nimetatud rootsiaegsed inventaariumid on publitseeritud ja kommenteeritud etnograaf G. Ränga poolt.¹

17. sajandi kõrtsihoonete arhailine ilme ei erinenud oluliselt toleaeagsete taluelamute omast. Õlgkatuste, ristnurdade, savi- või kivipõrandatega palkhooned olid põhimõtteliselt sarnased ka ruumilahenduselt. Kõrtsitoas (s.o. rehe-toas) asetses pikk laud ning 2-3 pinki, nurgas seisis maa- või paekivist ahi, ahjusuu lahtisel koldel valmistati toitu. Kõrtsitoas olid parred, sügiseti kuivatati siin viljavihke. Hoones paiknes 1-2 elukambrit ning rehealune. Maakõrtside tüpologiseerimisel paigutab arhitekt K. Aluve sellised hooned maakõrtside esimesse tüüpi.² Reeglina on toleaeagsed puhooned meie päeviks hävinud. Kõrtsitüübi esindajaks võib pidada Maatra Talurahvamuseumi eksponaathooneana säilitatavat Atla-Beru kõrtsi, ehkki selle ehitusaeg langeb tunduvalt hilisemasse perioodi.

Kõrtsid kui küla ühiskondlikud hooned said mõjutusi ka mõisaehitistest. 17. sajandil üldlevinud puidust, sageli õlgkatuse ja mantelkorstnaga mõisamajatüübist võttis kõrtsihoone omaks mantelkorstenkõõgi. Hilisem nn. kõrgarhitektuur aga

¹ Ränk, G. Der Krug in Alt-Livland und im späteren Estland, Stockholm, 1977.

² Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Tallinn, 1976, lk.12.

lisandas mitmeid teisi stiilielemente, millest tuntuim on sammastega ulualune. Barokile ja klassitsismile iseloomuliku vormikõnet võib kohata uste ja akende kujunduses, siseviimistluses. Oluliseks momendiks kõrtsihoone ajaloolise plaanilahenduse kujunemisel oli spetsiaalse talliruumi ilmumine. Ühe talliga kõrtsihooneid hakati Eestis rajama juba 17. sajandi lõpupoole, kusjuures eeskujuks oli siingi rehielamu. Talliga kõrtside rajamist tingis rootsiaegne postikorraldus, mille kohaselt maantee-äärsetel kõrtsid hakkasid täitma ka postijaamade ülesandeid. Seetõttu olid siin tarvilikud eraldi ruumid ööbimiseks nii inimestele kui hobustele. Kõrtsitoale lisandusid saksakambrid härrasrahva jaoks.

18. sajandi juhatas sisse Eestimaa ajaloos Põhjasõda ja selle tagajärjed. Tootlike jõudude stabiliseerumine algas alles 18. sajandi teisest veerandist. 18. sajandi keskpaigast võime aga rääkida juba majanduselu intensiivistumisest, milles ilmnenuid tendentsid mõjutasid oluliselt ka kõrtside arengut. Meie mõisate peamiseks toodanguks oli teravili. Teravilja kõige tulusamaks realiseerimise viisiks kujunes viinapõletamine. Viinapõletamisest järelejäänud praagaga nuumati härgi, mis põhiliselt turustati Peterburis. Viina veeti välja Venemaale, aga küllalt suur osa müüdi ka kohapealsetes mõisakõrtsides. Reeglina oli mõisal mitu kõrtsi, mis sageli rajati maantee äärde. 1796. a. L.A. Mellini Liivi- ja Eestimaa atlase Tallinna Kreisi kaardil on märgitud Piibe maantee ääres kõrtsihooneid ca 2-5 versta vahemaaga.¹ Nimetatud kaardil

---

¹ Mellin, L.A. Atlas von Lief- und Ehstland und der Provinz Oesel, Riga und Leipzig, 1798, Tallinna kreis 1796. a.

leiame ka Raudoja kõrtsi. Raudoja oli üks kolmest Anija mõisa maanteek rtsist, teised kaks Tuha ja Soodla asusid ka Piibe tee  ares. Lisaks oli Anija mõisal veel 2 k lak rtsi.¹ Küllap pidi Anija mõisa viinatootmine piisavalt suur olema, et varustada pidevalt viite kõrtsi. Anija oli 18. sajandi lõpul Harju-Jaani kihelkonna suurim m is, m isamaade suurusks hinnati $34\frac{1}{5}$  dramaad, elanike arv ulatus 926 hingele.² L hikonnas jäi ta maha ainult Kuusalu khk. Kolga ja K nnu m isatele. Ehkki 18. sajandi lõpu allikmaterjalid mainivad Raudoja kõrtsi, on tõenäoline tema tunduvalt varasem olemasolu. Piibe maantee, mille  ares k rts asub, oli kasutusel juba Põhjasõja ajal.³ Kindlasti võib maantee rajamist tagasi viia veelgi varasemasse perioodi. Arvatavasti on tegemist  isna vana teega. Soode, rabade ja suurte metsade tõttu oli tee ehitamine  isna aeganõudev t e ning kord rajatuna püsis enam-vähem samas paigas sajendeid. Siinseid k lasid Soodla, K lu (hävinud), Pirsu (praegune Lilli küla) on loetletud 1241. a. paiku koostatud Taani hindamisraamatus.⁴ Ka Anija mõisa asutamine kuulub varasesse aega, esimesed kirjalikud teated pärinevad 1482. aastast. Kui mitte varem, siis juba 17. sajandil võib oletada Raudoja kõrtsikoha paiknemist praeguses asukohas. Kahjuks pole meil tänapäeval enam võimalik

---

¹ RAM, f.70, nim.1, s. .5, l.42-43.

² Hupel, A.W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, Bd.III, Riga 1782, lk.424.

³ Johansen, P. Die Estlandliste des Liber Censur Danicae I Halbband, Kopenhagen-Reval 1933, lk.243.

⁴ Sama, lk.12.

täpselt kirjeldada, milline oli Raudoja kõrts 18. sajandi lõpul. Tõenäoliselt sarnanes ta omaaegsete publitsistide ja kodu-uurijate A.W.Hupeli ja J.Chr.Petri kirjeldustele, mille põhjal enamik kõrtse olid talliga puitehitised, kus asusid eraldi toad talupoegadele ja sakstele. Ilmeka pildi tolleaegsest Põhja-Eesti kõrtsitoa sisustusest annab oma reisikirjades Chr.H.J.Schlegel, kus ta märgib, et kõrtsituba, olivõrdlemisjavar, Väikese akna all seisis laud, mille kummalgi küljel oli 2 pinki. Suur kivist ahi haaras kuue-diku ruumist. Ahjusuu ees oli lahtine kolle, millel valmistati toitu. Põrand oli laotud paeplaatidest. Ühes nurgas oli laudadest kokkulõõdnud nari. Seinad ja lagi olid ehitatud ümar-palkidest, kuna tuba oli kõrge, siis kütmisel vaevas suits vähem kui madalamates talutubades.¹

Seega kuulusid 18. sajandi lõpu ühe talliga kõrtsihooned juba teise arenenumasse hoonetüüpi. Arvatavasti võib selle perioodi Raudoja kõrtsigi pidada ühe talliga maanteekõrtsiks.

Seoses viinatootmise osatähtsuse kasvuga 19. sajandi I poolel intensiivistus suurte maanteekõrtside rajamine. Enamus suurte teede äärde ehitatud kõrtsidest olid kahe kivist talliga hooned. Mainitud kahe talliga kõrtsihooned moodustasid maakõrtside kolmanda tüübi, mis oli ka nende arengu lõppresultaat. Kahe talliga kõrtsitüüp oli levikutiheduse poolest Eestis esikohal, moodustades 54% kõrtside üldarvust. Kõrtsihoonete puhul ei saa rääkida tüüpprojektidest, küll aga viime 19. sajandi algupoolel rajatud paljuruumiliste kõrtsihoone-

---

¹ Viires, A. Chr.H.J.Schlegel "Reisen in mehrere russische Gouvernements" etnograafilise allikana - EMar.XVI, Tartu 1959, lk.260-261.

te puhul fikseerida lähtudes sissekäigust kõrtsitua eluosa kahe sugust ruumide paiknemist. Esiteks ühe sissepääsuga kõrtsidel oli keskteljel asuva eeskoja taga mantelkorstenköök. Eeskojast vasakule jäid saksekambrid ning sakste hobuste tall, paremale aga talupoegade kõrtsituba hobusetalliga. Kõrtsniku eluruumid, sahver ja letiruum paiknesid alati kõrtsi elutoa tagaküljel.

Esimese rühma hulka kuuluvad Voltveti, Sarju, Koeru, Kuivastu jt. kõrtsihooned. Teise rühma kõrtsihooned on kahe sissepääsuga, kus üldkõrtsituppa pääseb parempoolse ukse kaudu. Mantelkorstenköök paiknes parempoolse eeskoja taga. Vasaku vahekoja otsa paigutati sageli käimla. Siia rühma kuuluvad Viitna, Töökmanni, Valkla jt. kõrtsihooned. Kahtlemata on kõrtsihooneid, mille eluosa planeering mõneti erineb eeltoodutest.

19. sajandi esimesel poolel oli domineerivaks kõrge täis- või kelpkatusega pikk liigestamata kahe kivitalli ja mantelkorstnaga maanteekõrts. 19. sajandi teisel poolel rajatud kõrtsihooned erinesid eelmistest vahest nii palju, et traditsioonilise mantelkorstenköögi asemel ehitati tavalised ahjud ja pliidiga köök.

Käsitletav Raudoja kõrtsihoone esindab kahe talliga kõrtsitüüpe, mille tõenäoline ehitusaeg, võttes aluseks asjaolu, et hoone puudus ja praegu puudub mantelkorsten, on 19. sajandi teine pool. Stiilikriitilised tähelepanekud (küttekolded, akende piirdelaudade vormistus) ja ajaloolikud lubavad aga hoone ehitusaja paigutada veelgi hilisemasse perioodi 19. sajandi 80-ndatesse aastatesse. On küllalt tõenäoline, et 19. sajandi teisel poolel oli Raudoja kõrts puitehitis,

sest ta asus metsarikkal alal suhteliselt tagasihoidliku liiklusega maantee ääres. Sajandi teisel poolel muutus kõrtsnik rentnikuks, kes huvitus suuremast sissetulekust. Tema kasutada oli väike põllumaa, lisaks heina- ja karjamaa. 19. sajandi 70-ndatel aastatel loeti Raudoja kõrtsikoha, Tõrva-auga ja Purikapõllu talumaade suuruseks kokku 14,59 tiinu põllumaad, 55,38 tiinu heinamaad ning 44,84 tiinu karjamaad.¹ Anija mõisa ja talumaade 1878. a. taksatsioonaktidest võime lugeda, et kõik taluhooned, sealhulgas ka Raudoja kõrtsikoha ehitised (elumaja, tall, ait) olid õlkatustega puitehitised.² Seega on tõenäoline, et 19. sajandi 80-ndatel aastatel alustati uue kahe paekivitalliga kõrtsihoone rajamist Raudojale. Sajandi 90-ndail aastail oli Raudoja kõrtsnikuks Jakob Maa-sikmäe.³

Seoses viinamonopoli seaduse kehtestamisega 1900. a. likvideeriti enamik kõrtse. Meenutagem, et kõrtsidel oli oluline osa meie rahva igapäevases elus. Rahvakirjanik Fr. Tuglas kirjutas, et kõrts oli ühel hoobil nii joomakoht kui ka selt-simaja. Siia ei tulnud kaugeltki ainult lakkuma, vaid niisama ka üksteist nägema ja uudiseid kuulma. Kõrtsil oli oma jaanitulekoht, siin käisid mardi- ja kafrisendid. Siin peeti simaneid ja pidusid. Praktilist poolt arvestades ei olnud tol ajal mõeldav reisimine ilma sellise asutusega. Killavoovid, laadakauplejad, setud, harjaskid liikusid ühest kõrtsist teise.⁴

¹ RAKA, f. 2486, nim. 1, s. ü. 2880, l. 124.

² Samas, lk. 126.

³ Kröger, A. W. Ehstländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1893/94, Riga 1893, lk. 98.

⁴ ENSV ajaloo lugemik II, Tallinn 1964, lk. 109.

Alates käesoleva sajandi 30-ndatest aastatest on Raudoja kõrtsihoone olnud metsamajanduslikus kasutuses. Siin elas kohalik metsavaht.

II Ehituskirjeldus

Raudoja kõrts asub suhteliselt maantee lähedal metsa-äärsele lagendikul orienteeritud kirde-edelasuunaliselt. Käesoleval ajal on hoone varemetes, põhikonstruktsioonid pehastunud ning kokku varisenud. Hoone kirjeldamisel on abiks varasemad 1963. a. arhitekt K. Aluve poolt teostatud kõrtsi paikse ülevaatusmaterjalid (kirjeldus, ülesmõõtmine, fotod).¹

Nagu juba varem mainitud on Raudoja puhul esindatud suhteliselt hilisel perioodil ehitatud kahe talliga maantee-körts. Körts on lihtne liigestamata pikihoone, kahel pool otsas asuvad paekivist tallid, keskel puidust eluosa kõrtsmiku eluruumide ja kambritega. Hoonet kattis kõrge sindlitest poolkelpkatvus. Nagu toleleagsetele maantee-körtsidele iseloomulik, taandub eluosa välissein esifassaadil ning annab koha lahtisele ulualusele. Ulualuse räästas toetub kuuele lihtsa kapiteeli ning baasise osaga sambale. Esifassaadi eluosas neli kuueruuduga akent on ümbritsetud rihvatud piirdelaudadega, mille nurkadesse on paigutatud teementkvaadrid

¹ Aluve, K. Raudoja kõrtsi skemaatilised ülesmõõtmisjoonised ühes paikse ülevaatusmaterjali kokkuvõtte ja fotoillustratsioonidega. Tallinn 1964, KRPI arhiiv P-562.

(foto 4). Analoogiliselt oli vormistatud ka hoone keskosas eluruumidesse viiv välisuks (nüüd hävinud). Ulualt suunduvad nurga all kõrged kahepoolega väravad tallidesse. Suured talliväravad olid kaetud kalasabamustris laudvooderdusega. Hoone siseruumide asetus on vastavuses välisarhitektuuriga. Eluruumid hoone keskosas moodustavad tuumiku, millele liituvad talliruumid kahes otsas. Üldises ruumijaotuses sarnaneb Raudoja kõrts Harjumaa põhjaosas Kuusalu khk-s asuva Valkla kõrtsiga. Eripärase võttena nimetagem mõlema kõrtsihoone puhul pikka kitsast vahekoja vasakpoolses tiivas, mis ühendab kõrt-rituba talli ja seal asuvate käimlatega. Raudoja kõrtsis asub nimetatud koridor hoone pikiteljel, Valkla kõrtsis aga ristipidiselt hoonega.

Kõrtsi pääseb hoone esiküljel asuvast uksest läbi eeskoja. Eeskojast paremale viib uus erakordselt suurde (40 m²) ühisesse kõrtsituppa, vasakule sakste kambrisse. Kõrtsitoa ta-
ha paigutusi kaks kõrtsmiku elutuba ning sahvri ruumi toidu hoidmiseks. Kahel viimati mainitud ruumil on tunduvalt väikse-
mad aknad varustatud raudvarbadega, tagumise ruumi pöranda all asub kelder.

Eluruumides on säilinud osaliselt laudpörandad. Vahekoja pörand on laotud serviti kalasabamustris tellistest. Tahatud palkidest siseseinad on krohvitud, krohvikihil all on peergu-
dest punutud krohvimatid. Kolmelauasüsteemis laed toetuvad ta-
hutud palktaladele. Algsetest küttekolletest võib mainida kõrtsmiku elutoa vaheseinas neljakandilist lihtsa karniisiga pottahju. Vahekoja ukseid, mis avanevad kõrtsituppa ja sakste talli, on olnud poolümara framuugiga, algsed ukseid on hävinud. Maakõrtsidele omasena on talli pörandad kavandatud eluruumi-

dest madalamatena, Raudoja kõrtsil on see vahe 80 cm. Üleminek ühelt kõrguselt teisele toimus kolmeastmelise puittrepi kaudu. Sakste hobustetalli juures asusid ka väljakäigud. Platvorm väljakäikude ees oli vahekoja pörandaga ühe kõrgune. Platvormi pörand nagu vahekojagi oma oli kaetud serviti laotud telliskividest kalasabamustris.

Vasakpoolset talliruumi kasutati hiljem rehealusena, parempoolne aga ehitati ringi laudaks ning talliks. Aegade jooksul on hoones läbi viidud väiksemaid remonttöid.

1950-60-ndatel aastatel vooderdati hoone eluosa nii esi- kui tagafassaadil püstlaudvooderdisega. Tihedasti üksteise kõrvale asetatud voodrilaudade vaheline pilu on kaetud liistudega. Laudvooderdis ja sambad värviti ookruga. Arhitekt K. Aluve andmeil praegused kahe- ja kuueruudulised aknad on hilisemast ajast, originaalsed aknad olid kuuteistruudulised. Kõrtsiruumide ees asuv ulualuse pörand tõsteti betoonikihiga kõrgemaks. Sammastik piirati 80 cm kõrguse laudbarjääriga. Samaaegselt lisati peasissekäigu ette puitpostidele toetuv viilkatusega tuulekoda.

Hoone praeguse ehitustehnilise seisukorra juures tuleb kõne alla tema taastamine üksnes ajaloolise rekonstruktsiooni kujul. Hoone tuleb uuesti üles ehitada algses mahus ja materjalis säilitades tema põhigabariidid, katusekuju, aken- de ja uste jaotuse ning siseruumide planeeringu. Endise kõrtsihoone taastamine on võimalik tänu olemasolevale hoone- kehandile, osaliselt säilinud ehituskonstruktsioonide, detailide eeskujule, varasematele fotodele ning kirjeldustele.

Kokkuvõte

Raudoja kõrts, mis asub vana liiklustee ääres omapärase loodusega Kõrvemaa maastikukaitsealal, on rajatud arvatavasti juba 17. sajandi lõpul. Hoone on oma ajaloo jooksul läbinud mitmeid ehitusjärke ning saavutas arengu lõppresultaadi (kahe talliga maanteekõrts) alles möödunud sajandi viimasel veerandil, esindades seega üht hilisemat teadaolevat kõrtsihoonet. Siin oli täiuslikult välja arenenud küttesüsteem, silmas oli peetud sanitaarhügieenilise nõudeid (sisseehitatud käimlad sakste talli osas) ning välisdekoori elemente (neoklassitsistlikud kaunistused välisukse ja akende piirde- laudade kujunduses).

Kõrtsihoone on hävinud, kuid hea tahtmise, oskusliku ja mõtestatud töö tulemusel on võimalik taastada siin metsade ja looduse rüpes tervislike eluviiside harrastajatele meeldiv puhkepaik (talvel suusabaas, suvel kämping matkajale).

Kasutatud arhiivimaterjalid ja kirjandus

1. Arhiivimaterjalid

Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (ENSV RAKA), fond 2486.

Eesti NSV Riiklik Ajaloomuuseum (RAM), fond 70.

ENSV Ehituskomitee Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut (KRPI):

Aluve, K. Raudoja kõrtsi skemaatilised ülesmõõtmisjoonised ühes paikse ülevaatusse kokkuvõtte ja fotoillustratsioonidega. Tallinn 1964, KRPI arhiiv, P-562.

2. Kirjandus

Aluve, K. Maakörtsid ja hobupostijaamad Eestis. Tallinn 1976
ENSV ajaloo lugemik II, Tallinn 1964.

Hupel, A.W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, Bd. III, Riga 1782.

Johansen, P. Die Estlandliste des Liber Census Daniae I
Halbband, Kopenhagen-Reval 1933.

Kröger, A.W. Ehstländisches Verkehrs- und Adressbuch für
1893/94, Riga 1893.

Mellin, L.A. Atlas von Liefland oder von den beyden Gouvernemen-
ten u. Zerzogthümern Lief- und Ehstland und der Provinz Oesel, Riga und Leipzig 1798.

Ränk, G. Der Krug in Alt-Livland und im Späteren Estland,
Stockholm 1977.

Viires, A. Chr. H. J. Schlegel "Reisen in mehrere russische
Gouvernements" etnograafilise allikana - EMar. XVI, Tartu
1959.

Fotode nimekiri

1. Üldvaade	N-7913
2. Vaade puitsammastega ulualusele esifassaadis	N-7912/2
3. Fragment ulualuse talastikust puitsambaga	N-7911/1
4. Aken esifassaadis	N-7911/2
5. Tagafassaad	N-7910/2
6. Vaade sakste hobuste talli tagafassaadile	N-7912/1
7. Sakste hobuste talli otsafassaad	N-7910/1
8. Peafassaad, vaade kagust	N-27826/2
9. Sammastega ulualune esifassaadil	N-27826/3
10. Samba ja räästa detail ulu all	N-27827/1
11. Tagafassaad, vaade loodest	N-27828/2
12. Tagafassaad, vaade põhjast	N-27828/3
13. Otsafassaad, vaade kirdest	N-27828/4
14. Talli ja vahekoja uks edelatiivas	N-27829/2
15. Vaade edelast	N-27829/3

Fotod 1-7 pildistanud K. Aluve 1963. a.

Fotod 8-15 pildistanud E. Eharand 1984. a.

94

11 29

12 06

2 88